

Тимків Лідія

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

<https://orcid.org/0000-0001-7423-0202>

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНТЕКСТНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація. Сучасні тенденції розвитку суспільства висувають нові вимоги не лише до професійних навичок випускників, отриманих у процесі навчання у ЗВО, а й до структури та змісту самого освітнього процесу. У дослідженні акцентується увага на важливості формування професійної компетентності випускника, а точніше, його готовності до професійної діяльності. Отже, не тільки освітній процес підготовки фахівця, а й процес оволодіння освітньою компонентою має стати практико-орієнтованим і ґрунтуватися на такому підході, як контекстне навчання. Зазначається, що під контекстом розуміється не настільки контекст майбутньої професійної діяльності соціальних працівників, як внутрішньо мотивована активність студентів при вивченні дисципліни. Саме внутрішній контекст дає здобувачу змогу осмислювати й наповнювати значимістю власну діяльність, а відповідно, формувати особистісну та професійну компетентність. Метою статті є теоретичне обґрунтування й методична розробка реалізації контекстного підходу в процесі викладання навчальної дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО» для підвищення рівня сформованості практико-орієнтованих психологічних компетентностей у майбутніх фахівців соціальної роботи.

У дослідженні пропонується методичний підхід до проведення занять з дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в складних життєвих обставинах» для студентів, які навчаються за напрямом підготовки ІІО «Соціальна робота та консультування», а також підсумки апробації запропонованої методики у 2024/25 навчальному році.

Ключові слова: практична психологія, соціальна робота, контекстне навчання, складні життєві обставини, викладання практичних психологічних дисциплін.

Tymkiv Lidiia

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work

Vasyl Stefanyk Carpathian National University

<https://orcid.org/0000-0001-7423-0202>

IMPLEMENTATION OF A CONTEXTUAL APPROACH TO TRAINING PRACTICAL PSYCHOLOGY OF FUTURE SOCIAL WORK SPECIALISTS

Abstract. Modern trends in the development of society place new demands not only on the professional skills of graduates acquired during their studies at higher education institutions but also on the structure and content of the educational process itself. The study focuses on the importance of developing the professional competence of graduates, namely their readiness for professional activity. Therefore, both the educational process of training specialists and the process of mastering educational components should become practice-oriented and be based on the contextual learning approach.

It is noted that the context is understood not so much as the environment of the future professional activity of social workers but as the internally motivated activity of students in studying the discipline. It is this internal context that enables students to comprehend and fill their own activities with meaning and, accordingly, to develop personal and professional competence.

The purpose of the article is to provide theoretical justification and methodological development for implementing the contextual approach in teaching the academic discipline "Practical Psychology in Social Work with Individuals/Families" in order to increase the level of practice-oriented psychological competencies among future social work specialists.

The study proposes a methodological approach to conducting classes in the discipline “Practical Psychology in Social Work with Individuals/Families in Difficult Life Circumstances” for students majoring in I10 “Social Work and Counselling” It also presents the results of testing the proposed methodology during the 2024/25 academic year.

Keywords: practical psychology, social work, contextual learning, difficult life circumstances, teaching practical psychological disciplines.

Постановка проблеми та аналіз досліджень.

Актуальність дослідження зумовлена низкою сучасних суспільних та освітніх викликів, які вимагають переосмислення підходів до професійної підготовки фахівців соціальної роботи, особливо в частині формування їхніх практико-орієнтованих психологічних компетентностей.

Навчальна дисципліна «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО» є надзвичайно важливою, проте її ефективність безпосередньо залежить від здатності освітнього процесу максимально імітувати реальні умови професійної діяльності. Це вимагає впровадження освітніх технологій, які допоможуть студентам заглибитися в професійний контекст і створять умови для перенесення знань у практику.

Складні життєві обставини (наприклад, насильство, бідність, втрата роботи, хвороба, інвалідність) створюють унікальний психологічний контекст для кожної людини та сім'ї. Він включає не лише очевидні проблеми, а й приховані травми, емоційні стани та поведінкові реакції. Традиційне навчання, яке зосереджене на абстрактних теоріях, часто не дає студентам інструментів для роботи з такою багатогранною реальністю.

Контекстний підхід долає цей розрив, заглиблюючи майбутніх соціальних працівників у психологічну реальність клієнта: він навчає розуміти, як саме психологічні теорії (наприклад, теорія прихильності, кризової інтервенції) проявляються в конкретних життєвих історіях. Майбутні фахівці також навчаються інтегрувати психологічні знання з юридичними, соціальними й економічними аспектами, оскільки СЖО завжди є результатом взаємодії багатьох чинників. Важливим є й емоційний аспект, оскільки робота з кризовими сім'ями потребує не лише аналітичних, а й емпатійних навичок, які найкраще формуються через імітацію реальних ситуацій.

Сьогодні існує теоретична обґрунтованість контекстного підходу в педагогіці, проте його конкретна методична реалізація та емпірична верифікація ефективності в умовах підготовки соціальних працівників, зокрема в межах зазначеної дисципліни, залишається недостатньо висвітленою та систематизованою.

Запропоноване дослідження спрямоване на заповнення цієї прогалини через запровадження методів і прийомів реалізації контекстного підходу (наприклад, кейс-методу, рольових ігор, імітаційних вправ, аналізу практичних ситуацій), які забезпечать цілісність і практичну спрямованість навчання практичної психології.

Таким чином, актуальність дослідження полягає в необхідності теоретичного обґрунтування та практичної розробки реалізації контекстного підходу в процесі вивчення дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО», що дасть змогу підвищити якість професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи до ефективної діяльності в складних і динамічних умовах сьогодення.

Технологія контекстного навчання в практиці професійної підготовки майбутніх фахівців розробляється вітчизняними (Н. Дем'яненко, В. Желанова, О. Шапран, К. Вишневська, О. Ковтун, Т. Герлянд та ін.) і зарубіжними (Е. Байкер, Р. Бернс, В. Візлер, М. Девлін, П. Еріксон, К. Маззо, Г. Самаравікрема, С. Сіз, К. Хадсон, Л. Хоуп та ін.) науковцями. Вітчизняні дослідники в роботах обґрунтовують доцільність використання контекстного підходу, розглядаючи його як спосіб підвищення мотивації студентів, інтеграції навчальних і професійних мотивів, а також формування ключових компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності.

Так, сутність контекстного підходу, за Т. Герлянд, полягає в тому, щоб забезпечити перехід від навчальної діяльності академічного типу до навчально-професійної діяльності, яка максимально імітує професійну діяльність, де знання набувають особистісного та практичного сенсу [1, с. 34]. Методологічно цінними ідеями для нашого дослідження є роботи К. Вишневської, хоча вони безпосередньо не стосуються дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО», проте передбачають розвиток у студентів високого рівня емпатії та емоційної стійкості [2, с. 34], що є особливо важливим для їхньої майбутньої професійної діяльності. Отже, контекстний підхід у зазначеній дисципліні може реалізовува-

тися не лише через моделювання проблемних ситуацій (за Т. Герлянд), а й через створення емоційно насичених, емпатичних квазіпрофесійних ситуацій для тренування навичок співчуття, емоційного реагування та підтримки, що перегується з ідеями К. Вишневської. Науковці в галузі соціальної педагогіки роблять акцент на значенні контекстного підходу у формуванні здатності соціального педагога визначати життєві цілі клієнтів, планувати їхню життєдіяльність і вирішувати конфліктні ситуації в автентичному соціальному середовищі. У працях О. Карпенко розглядає сучасні підходи до підготовки соціальних працівників, зважаючи на соціальні виклики та контекст, у якому відбувається їхня практична діяльність.

У галузі соціальної роботи важливими для нашого дослідження є праці, де контекстний підхід використовується для обґрунтування професійного контексту педагогічної взаємодії в діяльності соціального працівника. Зокрема, С. Михнюк контекстний підхід використовує для обґрунтування професійного контексту педагогічної взаємодії в діяльності соціального працівника, зазначаючи, що цей підхід дає змогу проектувати освітній процес у максимальному наближенні до майбутньої професійної діяльності в соціальній сфері, де ключовим є налагодження ефективної комунікації та взаємодії з клієнтами [3, с. 34].

Зарубіжні дослідники Р. Бернс і П. Еріксон наголошували на важливості контекстного навчання для розвитку в студентів здатності розуміти життєві й робочі ситуації, ефективно вирішувати проблеми та приймати мудрі рішення [6, с. 4]. М.Девлін і Г. Самаравікрема підкреслювали, що компетентне й ефективне навчання можливе лише за умови точного та постійного відображення контекстів професійної діяльності [7, с. 118].

Метою статті є теоретичне обґрунтування й методична розробка реалізації контекстного підходу в процесі викладання навчальної дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО» для підвищення рівня сформованості практико-орієнтованих психологічних компетентностей у майбутніх фахівців соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх соціальних працівників вимагає отримання ними не лише теоретичних знань, а й практичного професійного досвіду, оскільки ця діяльність належить до сфери державних послуг і є соціально спрямованою.

Усе більша кількість осіб і сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах (пов'язаних із війною, внутрішнім переміщенням, економічними труднощами, посттравматичними станами, насильством), вимагає від соціальних працівників не лише адміністративних, а й глибоких психологічних знань і навичок для ефективної допомоги. Сучасний фахівець соціальної роботи повинен бути психологічно грамотним консультантом, посередником і кризовим інтервентом. Роботодавці та практика соціальної роботи потребують випускників, які здатні застосовувати психологічні техніки й методи в реальних, часто непередбачуваних, умовах СЖО. Традиційні підходи до викладання, що акцентують увагу лише на теорії, виявляються недостатніми для формування цієї готовності до дії.

Одним із варіантів освітнього підходу, що відповідає таким сучасним реаліям підготовки фахівців соціальної роботи, може бути контекстне навчання, де змістовно утворювальною характеристикою освітнього процесу розглядається контекст.

Контекст є категорією, пов'язаною з комплексом внутрішніх і зовнішніх умов життя й діяльності, що заохочують до сприйняття, розуміння і трансформації наявної ситуації, додають сенсу й значущості цій обставині. Зовнішній контекст – предметні, соціокультурні, просторові, часові й інші характеристики обставини, у якій він перебуває, внутрішній контекст – це психологічні риси, знання та досвід індивіда [4, с. 186]. Саме цей контекст дає людині змогу наповнювати власну діяльність змістом, цілями та цінністю й, відповідно, формувати особистісну та професійну компетентність.

Важливо зазначити, що під контекстом, який вбудовується в процес навчання, ми розуміємо не стільки контекст майбутньої професійної діяльності, скільки внутрішньо мотивовану активність студентів при освоєнні дисципліни.

На думку Г. Слезанської, реалізація контекстного підходу дає студенту змогу – майбутньому соціальному працівникові, заглибитися в його майбутню професійну діяльність; отримати нові знання з обраної спеціальності; стимулювати розвиток пізнавальних інтересів; проаналізувати і спроектувати технологію вирішення реальних професійних ситуацій, змодельовати життєві й виробничі ситуації; сформувати позитивну мотивацію до навчання й усвідомити власні цілі в процесі оволодіння майбутньою професією [5, с. 186].

З огляду на ці особливості контекстного підходу, методологічною основою при розробці занять з дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО» для студентів КНУ, які навчаються за напрямом підготовки І10 «Соціальна робота та консультування», стали такі компоненти навчально-професійної діяльності:

1) діяльнісний – навчання в межах формування професійно значущих компетентностей фахівця, засвоєння знань і формування професійних умінь і навичок;

2) мотиваційно-сисловий – підвищення професійної та особистісної мотивації;

3) оцінно-контрольний – формування навичок рефлексії.

Дисципліна «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО» вивчається на 3 курсі в 5 семестрі, тобто професійний портрет і невеликий практичний досвід соціального працівника в процесі навчання в студента вже сформувалися. При цьому професійна діяльність соціального працівника трохи перегукується з діяльністю практичного психолога – надання допомоги людині, яка опинилася у важкій життєвій ситуації або переживає труднощі в особистому житті. Необхідно зазначити, що професійно значущі якості соціального працівника й практичного психолога теж ідентичні. До таких якостей можна зарахувати вміння слухати й чути клієнта, вміння приймати його психологічну реальність, бути емпатійним. Це розуміння дало змогу поставити завдання при розробці курсу та проведенні занять – необхідно лише доповнювати вже сформований професійний досвід соціального працівника повсякденним психологічним досвідом, який допоможе сформувати навички ідентифікації та аналізу психологічного змісту ситуації. Під повсякденним психологічним досвідом ми розуміємо вміння розуміти й приймати не тільки внутрішній світ людини, якій надаєш допомогу, її труднощі, мотиви, потреби, стани тощо, а і свій внутрішній світ, свої труднощі, мотиви, потреби, стани тощо при наданні затребуваної допомоги, а також уміти помічати зміни, що відбуваються у своєму та чужому житті.

Метою вивчення дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО» є не тільки знайомство з основними методами, техніками, напрямками практичної психології, а й набуття психологічного досвіду, який може бути впроваджений

і в майбутню професійну діяльність соціального працівника, і в повсякденне життя.

Ми розробили таку структуру курсу «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО»: обов'язкові заняття й заняття за бажанням студентів.

До обов'язкових занять увійшли мотиваційне заняття (перше):

- установлення правил вивчення дисципліни, які приймаються спільно;
- обговорення питання «Що таке практична психологія та яке її значення в соціальній роботі?».

Зміст другого обов'язкового заняття – аналіз професійної діяльності практичного психолога та соціального працівника:

- з'ясування понять «допомога», «стани клієнтів», «мотиви надання допомоги в роботі практичного психолога та соціального працівника»;
- порівняльний аналіз основних правил роботи з клієнтом практичного психолога та соціального працівника.

Заняття за бажанням студентів – це заняття, де студенти обирали, з яким інструментарієм вони хотіли б познайомитися або яку тематику обговорити на наступному занятті.

У рамках проведення цих занять у 2024/25 навчальному році для студентів КНУВС за напрямом підготовки І10 «Соціальна робота та консультування» викладач запропонував такі форми занять:

- ознайомлення з проєктивними методиками (рисунок людини, малюнок сім'ї);
- кейс-метод, що передбачає аналіз конкретних ситуацій або історій з практики. Студенти розглядають проблеми, які виникли у клієнтів, аналізують їх, застосовують психологічні теорії для пояснення ситуації та пропонують шляхи її вирішення;
- рольові ігри й симуляції. У таких вправах студенти відтворюють типові професійні ситуації, наприклад, першу зустріч з клієнтом, вирішення конфлікту в сім'ї або проведення інтерв'ю. Це дає їм змогу не лише теоретично зрозуміти проблему, а й відчувати її, а також відпрацювати необхідні комунікативні навички;
- навчальні тренінги. Тренінги дають змогу інтенсивно відпрацьовувати конкретні навички, такі як навички консультування, управління стресом, міжкультурної комунікації тощо;
- групове обговорення таких тем: психологічні аспекти складних життєвих обставин, особистісні ресурси й методи їх активізації, шляхи

подолання СЖО тощо. Базою для обговорення на заняттях були такі художні фільми: «Розумник Вілл Хантінг» (1997), «Батько» (2020), «Кода/CODA» (2021), «Наш власний дім» (1993) тощо. При цьому вибір фільмів обговорювався зі студентами, вони також могли запропонувати для перегляду й обговорення фільми, що зацікавили їх.

Знайомство з проєктивними методами включало теоретичні аспекти інтерпретації результатів інструментарію. Для практичного знайомства однією зі студенток було представлено рисунок сім'ї, виконаний її молодшою сестрою.

Після складання викладачем психологічного портрета сім'ї студентка дала зворотний зв'язок групі, указавши, що описані стосунки в сім'ї збіглися з дійсністю. Приблизно третина студентів після знайомства з проєктивними методиками на заняттях змогла перевірити отримані знання, застосувавши ці методики щодо своїх близьких і друзів.

За підсумками переглянутих художніх фільмів обговорення запропонованих тем відбувалося у формі круглого столу чи дискусії, де кожен учасник обговорення, включаючи викладача, міг висловити свою думку. При цьому обговоренні кожен обґрунтовував свою точку зору та наводив приклади з переглянутих фільмів.

За такої форми проведення занять змінювалася роль викладача з джерела інформації на консультанта й фасилітатора дискусії.

Підсумкова атестація з дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО», передбачена навчальним планом КНУВС, проводилася у формі заліку. Індивідуальним підсумковим завданням для студентів було написання есе на тему «Мої зміни як осмислення процесу та результату навчання з дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО». Цей формат підсумкового заходу пов'язаний з формуванням досвіду рефлексії. Також для викладача написані есе слугували формою зворотного зв'язку, даючи інформацію про реакцію студентів на запропоновану форму організації навчання з дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО» та необхідності її корекції.

Аналіз есе показав, що практично всі студенти відзначили, що, окрім знайомства з практичним психологічним інструментарієм, вони отримали й особистісний розвиток:

- навчилися мислити системно, розуміючи, як проблеми однієї людини впливають на всю сім'ю;
- бути гнучкими й адаптувати свої знання до унікальних обставин кожної сім'ї;
- проявляти емпатію та співчуття, що є основою для побудови довіри з клієнтом;
- ознайомилися з деякими новими рисами в себе, поглибили пізнання власних мотивів і цінностей;
- стали більш мотивованими, адже, бачачи практичну цінність кожного вивченого елемента, підвищували свою зацікавленість і готовність до активного навчання;
- працювати в команді, оскільки вирішення СЖО часто потребує співпраці з юристами, медиками й іншими фахівцями.

Таким чином, завдання, поставлені нами під час проведення занять, вирішено. Запропонована нами форма роботи виявилася для студентів цікавою, емоційно насиченою та корисною для набуття психологічного досвіду, а також сформовані передбачені силабусом дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, які перебувають в СЖО» компетентності: здатність оперативно вирішувати нестандартні (кризові) ситуації й уживати заходи адекватні ситуації в межах своїх повноважень як здатність працювати в команді, здатність до саморозвитку.

Висновки. Дослідження показало, що знайомство з психологічними практиками, а також активна участь у них при вивченні дисципліни «Практична психологія в соціальній роботі з особами/сім'ями, що перебувають в СЖО» дають змогу майбутнім соціальним працівникам не тільки набутти власного психологічного досвіду, який у майбутньому може бути використаний ними в професійній діяльності, а й переглянути свою світоглядну позицію, зробити її гнучкішою.

Контекстний підхід є сучасним і прогресивним методом навчання. Він перетворює студента з пасивного слухача на активного учасника освітнього процесу, готового до складних реалій професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Герлянд Т. Технологія контекстного навчання у професійному розвитку майбутнього фахівця. *Теоретичні та методичні завдання особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Вінниця, 26–27 листопада 2014 р.). Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. С. 32–35.

2. Вишнеvsька К. Контекстне навчання іноземної мови як чинник успішності формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8. Ч. 2. С. 143–151.

3. Михнюк С. Підготовка соціальних працівників до педагогічної взаємодії у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... докт. філософії : 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (01 «Освіта/Педагогіка») / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2023. 405 с.

4. Ніконенко Т.В. Наукові засади застосування технології контекстного навчання в процесі підготовки магістрів початкової освіти. *Педагогічні науки : збірник наукових праць*. Херсон, 2017. Вип. LXXV. Т. 3. С. 186–191.

5. Слозанська Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах на основі застосування контекстного підходу. *Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України ; гол. ред. В.М. Лабунец*. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 21. Ч. 1. С. 183–188.

6. Berns R., Erickson P. Contextual Teaching and Learning: Preparing Students for the New Economy. *The Highlight Zone: Research and Work*. 2001. № 5. Р. 1–8.

7. Devlin M., Samarawickrema G. The criteria of effective teaching in a changing higher education context. *Higher Education Research & Development*. 2010. Vol. 29, № 2. Р. 111–124.

Дата надходження статті: 31.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025